

ข้อสรุปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จากการศึกษาการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวไร่นาปัตตานีทำให้เราสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนชาวไร่นาปัตตานีแห่งนี้มีการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ (Dual Economy) ซึ่งมีสองลักษณะภายในตัวเอง แบบหนึ่งคือการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชุมชน (Traditional Economic Organization) ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของการผลิตเพื่อการบริโภค อาศัยการร่วมมือซึ่งกันและกันและการตอบแทนแรงงานซึ่งกันและกัน (Reciprocity) ในกลุ่มเครือญาติ กับอีกลักษณะหนึ่งคือการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ (Modern Economic Organization) คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจคือยางพาราเพื่อการค้าทำให้ชาวบ้านต้องเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ต้องใช้เงินตราในทุกขั้นตอนการผลิต ทำให้วิถีชีวิตต้องผูกพันกับตลาดโลกตลาดเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมหลายประการ เช่น ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีความเข้มข้นขึ้น ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการทำงานมากขึ้น เกิดระบบการจ้างงาน รวมทั้งชาวบ้านต้องติดต่อกับบุคคลภายนอกมากขึ้น เช่น ต้องหากคนมาทำงานในสวนยางของตน การซื้อขายผลผลิต หรือซื้อหาเครื่องมือเครื่องใช้ และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาแนะนำเทคนิคการผลิตทางการเกษตรแบบใหม่ ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชนปัตตานีไม่ได้เกิดขึ้นรวดเร็วนัก ทั้งนี้เป็นผลมาจากระบบค่านิยมและความเชื่อตามหลักการของศาสนาอิสลามยังมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างเหนียวแน่นอย่างไรก็ตามนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมากระแสการพัฒนาของระบบทุนนิยมในโลกได้แพร่ขยายไปยังประเทศที่สามอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมและชุมชนเมือง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชุมชนปัตตานีเองก็กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นเช่นกัน

จากการศึกษาครั้งนี้ปรากฏผลออกมาตรงตามสมมุติฐานทุกประการ นั่นคือพบว่ามีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนปัตตานีหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากปัจจัยภายนอก

1. การขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชาวจีนชนบทตानी เริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2458-2460 เป็นต้นมา นับเป็นการเริ่มต้นแห่งการสลัดทิ้งระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่เด่นชัดมากขึ้น สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคือ โครงการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาในรูปของโครงการสร้างทางรถไฟสายใต้ ไปยังมลายู ผ่านเข้ามาในเขตชุมชนตानी ถึงแม้ว่าโครงการดังกล่าวของไทยได้แอบแฝงแนวคิดที่จะต่อต้านการขยายอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมที่กำลังขยายตัวเข้ามามากขึ้นทุกขณะ แต่สิ่งที่เกิดตามมาพร้อมกับเส้นทางรถไฟก็คือก่อให้เกิดการขยายตัวกลายเป็นเมืองในจุดที่เป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟตามชุมชนต่าง ๆ เมืองใหม่ที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนตानीคือ ชุมชนโคกโพธิ์ และชุมชนนาประดู่ กลุ่มคนที่ส่งผลกระทบต่อเมืองมากที่สุดคือบรรดาชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่คนเหล่านี้ส่วนใหญ่ผ่านการสะสมทุนมาจากที่อื่น ๆ โดยเฉพาะจากเขตภาคกลางและภาคใต้จังหวัดเช่น ภูเก็ต ระนอง และสงขลา เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนเหล่านี้กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมือง การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมากแม้ว่าจุดที่ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่จะเป็นจุดที่เป็นที่ตั้งของชุมชนคนไทยมากกว่าชาวมุสลิม แต่ชุมชนหมู่บ้านมุสลิมที่อยู่ลึกเข้าไปก็ได้รับผลกระทบจากการนี้โดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

นอกเหนือจากการการค้าขายแล้วบรรดาพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ยังลงทุนทางด้าน การปลูกยางพาราซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมในสมัยนั้น ดังที่ได้กล่าวในรายละเอียดไว้แบบตื้น ๆ แล้ว ยิ่งส่งผลให้การปลูกยางพาราเพื่อการค้าขายตัวออกไปยังชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว แต่ประเด็นสำคัญก็คือความต้องการยางพาราในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากโดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา กอปรกับการปลูกยางพาราไม่ต้องการเงินทุนในระยะเริ่มแรกมากนัก แม้แต่ชาวไร่ชาวนาย่อยก็สามารถทำได้ ในด้านแรงงานก็สามารถพึ่งพาอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านมาช่วยได้อีกทั้งไม่มีผลกระทบต่อแรงงานที่ใช้ในการทำงาน ประการสำคัญคือการปลูกยางพารามีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า (เป็นแหล่งที่มาของเงินสด) ส่วนการทํานานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน

เป็นหลัก ดังนั้นยางพาราจึงเข้าไปมีบทบาทในระบบการผลิตของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ อย่างไม่ยากนัก แต่การปลูกยางพาราเพื่อการค้านี้เองได้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาสู่ชุมชน บัตตานี วิธีชีวิตแบบเดิมที่ขึ้นอยู่กับการทำงานเปลี่ยนแปลงไปเป็นการทำสวนยาง สำหรับเทคนิค ต่าง ๆ ในการปลูกพืชพันธุ์ใหม่นี้ชาวบ้านอาศัยเรียนรู้จากเพื่อนบ้านเป็นหลักไม่นานนักชาวบ้านก็ สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมการผลิตแบบใหม่ได้อย่างไม่ขัดเงิน แต่ไม่ได้หมายความว่า การ ปลูกยางพาราจะเข้ามาแทนที่การทำงาน เพราะการทำงานยังคงเป็นหลักประกันในชีวิตของชาวบ้าน และเชื่อว่าชาวบ้านทุกคนในชุมชนบัตตานีจะสามารถปลูกยางพาราได้ทุกคน เพราะเขาจะต้องมีที่ดิน ที่เหมาะสมกับการปลูกยางด้วยที่สำคัญคือเขาต้องมีที่ดิน และสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินทำกินอาชีพรับ จ้างในสวนยาง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าทวะหั้นสวนยางของคนอื่นนั้นก็กลายเป็นอาชีพสำคัญที่ เป็นแหล่งที่มาของเงินสดที่จะใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบันได้ดี ซึ่งสำหรับชาวบ้านในชุมชนบัตตานีแล้ว อาชีพนี้เป็นอาชีพที่พวกเขาคุ้นเคยมากกว่าการออกไปทำงานรับจากอย่างอื่น ๆ โดยเฉพาะงาน ในโรงงานอุตสาหกรรมทั่วไป

2. ปัจจัยด้านอำนาจและกลไกของรัฐ

พัฒนาการของอำนาจรัฐที่เป็นรูปธรรมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเกิด จากแนวคิดเรื่องการปฏิวัติเขียว ในรูปของโครงการพัฒนาและส่งเสริมทางการเกษตรหลาย ประการ นับตั้งแต่การพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ การสร้างระบบชลประทาน และ การส่งเสริมเทคนิคการผลิตทางการผลิตต่าง ๆ โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2506 รัฐบาลได้ตั้ง ศูนย์วิจัยข้าวขึ้นที่พื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชนบัตตานี เพื่อทำหน้าที่คัดเลือกและส่งเสริมพันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ที่ให้ผลผลิตดีกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง และแนะนำเทคนิคการปลูกข้าวแบบใหม่ ๆ ให้กับชาวบ้านใน เขตพื้นที่รับผิดชอบ ในระยะเวลาไม่นานนักชาวบ้านในชุมชนบัตตานีก็เริ่มรู้จักข้าวพันธุ์ กข. ต่าง ๆ ที่รัฐเข้ามาส่งเสริม เช่น พันธุ์ กข. 7 , กข.13 หรือนางพญา 32 เป็นต้น ในระยะ แรก ๆ ชาวบ้าน หลายคนหันมาทดลองปลูกข้าวพันธุ์ใหม่เหล่านี้ แต่ไม่นานนักชาวบ้านก็พบว่ามัน เป็นเรื่องยากสำหรับการดูแลรักษาข้าวพันธุ์ใหม่เหล่านี้ หลายคนจึงหันไปปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง โดยเฉพาะข้าวพันธุ์ "มาเลย์" ที่พวกเขาคุ้นเคย

นโยบายสำคัญอีกประการหนึ่งคือการที่รัฐจัดให้มีทุนสงเคราะห์สำหรับจูงใจให้ชาวบ้านหันมาปลูกยางพาราพันธุ์ใหม่ที่ทำให้ผลผลิตดีกว่า ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวบ้านในชุมชนทุกคนใช้ในการขออนุญาตเหล่านี้แทบทุกคน ยางพาราพันธุ์ใหม่ และเทคนิค การผลิตใหม่ ๆ ได้รับการนำเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามนโยบายต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผลักดันให้วิถีชีวิตของชาวบ้านได้ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมมากขึ้นและยังเกิดผลกระทบที่ตามมาทางอ้อมภายหลังจากระบบการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง เนื่องจากทางราชการจะให้ชาวบ้านรื้อคันตันไม้ในบริเวณที่ขออนุญาตทั้งหมด ส่งผลให้ระบบการพึ่งตนเองของ ชาวบ้านที่เคยได้จากป่าหมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง

การเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายใน

1. ข้อจำกัดทางนิเวศน์วิทยาและประชากร

ตามที่ Poggie (1974) ได้เสนอไว้ว่า ปัจจัยด้านทรัพยากรของชุมชนและปัญหาด้านประชากรจะเป็นตัวกำหนดในเรื่องการปรับตัวของชุมชนนั้น ๆ จะเห็นได้ว่าการปลูกยางพาราเพื่อการค้านำไปสู่การเร่งขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชนปัตตานีเพิ่มมากขึ้นที่ดินกลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่หาได้ยากและมีราคาเป็นตัวแทนเงินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านมูกรุกถากถางเข้าไปในเขตป่าเป็นจำนวนมาก เมื่อป่าไม้ถูกทำลายไปย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์วิทยาโดยรวม ชารน้ำที่เคยไหลผ่านชุมชนและเป็นตัวนำความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติมาหล่อเลี้ยงพืชพรรณของชาวบ้านในชุมชนก็มีอันต้องเหือดแห้งหายไป วันเวลาผ่านไปพื้นที่ที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มขาดแร่ธาตุอาหารพืชยิ่งระบบการปลูกพืชของชาวบ้านเป็นระบบการปลูกพืชเดี่ยว คือปลูกพืชเพียงอย่างเดียว ๆ ลงไปในพื้นที่เดียวกันก็ยิ่งทำให้สถานการณ์รุนแรงมากขึ้น ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากมูลค่างควาซึ่งชาวบ้านหาซื้อได้จากพ่อค้าเร่ที่นำมาจากป่าเพื่อเข้าไปขายให้กับชาวบ้านถึงบ้านก็เริ่มกลายเป็นของหายากและมีราคาสูงขึ้น ปุ๋ยวิทยาศาสตร์จึงถูกนำมาเข้ามาแทนที่อย่างรวดเร็วและกลายเป็นปัจจัยจำเป็นสำหรับการผลิตเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคืออัตราการเพิ่มประชากร เนื่องจากคนมุสลิมไม่นิยมคุมกำเนิดบุตรไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม เพราะถือว่าขัดกับหลักการของศาสนา หากผู้ใดกระทำจะถูกต่อต้านจากสังคมอย่างรุนแรงจากสังคม จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นผลผลิตกับจำนวนที่ดินเท่ากันที่มีอยู่อย่างจำกัด ประกอบกับค่านิยมในเรื่องการแบ่งมรดกซึ่งจะแบ่งชอຍที่ดินออกเป็นแปลงย่อย ๆ เพื่อมอบให้กับทายาท ยิ่งส่งผลให้ที่ดินถูกแบ่งชอຍออกเป็นแปลงเล็กลงทุกขณะตามจำนวนลูกหลานแต่ละรุ่น การบุกรุกเข้าไปในถากถางพื้นที่รกร้างในป่าก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจทำได้อีกต่อไป เนื่องจากทางราชการได้ออกกฎหมายให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นพื้นที่ป่าสงวน จนถึงวันนี้ระบบการพึ่งตนเองของชุมชนเริ่มลดบทบาทลงและถูกแทรกแซงโดยการพึ่งปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะระบบตลาดมากยิ่งขึ้น การแสวงหาเงินตราจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นเพื่อให้มีเงินสำหรับการใช้จ่ายใช้ชอຍในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อการค้ากลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นอันหมายถึงโอกาสที่จะได้รับเงินตราจากการขายผลผลิตย่อมเพิ่มตามไปด้วย สำหรับครอบครัวที่ไม่มีปัจจัยทางการผลิตโดยเฉพาะที่ดินสำหรับปลูกยางพาราก็ต้องพึ่งพาการขายแรงงานทั้งในและนอกภาคการเกษตร

2. ปัจจัยด้านระบบค่านิยมของชุมชน

วัฒนธรรมอิสลามคือพื้นฐานสำคัญของชีวิตชาวบ้านชุมชนปัตตานี จนอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมในวิถีชีวิตทุกอย่างล้วนมีรากฐานมาจากหลักการของศาสนาอิสลามทั้งสิ้นเสมือนเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะของชุมชนที่แตกต่างไปจากชุมชนชาวไร่นาในภาคอื่น ๆ ของประเทศ วัฒนธรรมอิสลามมีข้อเด่นในเรื่องการสร้างแรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Bondage) ได้ดี ตัวอย่างเช่น ค่านิยมของศาสนาที่ส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกันและไม่ส่งเสริมให้คนสะสมทรัพย์สินเฉพาะตัว เช่น ระบบชากาตซึ่งคนที่อยู่ฐานะได้เปรียบต้องช่วยเหลือผู้ที่มีฐานะด้อยกว่า หรือระบบค่านิยมในเรื่องการ

แบ่งที่ดินส่วนที่เหลือจากการผลิตให้คนยากจนได้นำไปใช้ทำการผลิตแทนที่จะปล่อยให้ดินไว้ให้รกร้างว่างเปล่า หรือค่านิยมที่เน้นเรื่องระบบคุณธรรมในจิตใจซึ่งเน้นให้คนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แทนที่จะแสวงหาผลกำไรและความร่ำรวยจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น (ดูรายละเอียดในบทที่ 6) ค่านิยมเหล่านี้เป็นพื้นฐานช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาระบบจริยธรรมของชุมชนไว้ได้แม้ว่าสังคมภายนอกจะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพียงใดก็ตาม

รูปธรรมอันหนึ่งก็คือ ระบบการแบ่งที่นาโดยคิดค่าเช่าจากการแบ่งผลผลิต หรือระบบวะที่ ซึ่งแตกต่างจากระบบการเช่าที่นาในสังคมชาวไร่ในภาคอื่น ๆ ของประเทศซึ่งผู้ให้เช่าจะแสวงหาผลประโยชน์จากค่าเช่าที่นาเพื่อเป็นมูลเหตุจูงใจสำหรับการตัดสินใจเลือกผู้เช่า อีกตัวอย่างหนึ่งคือการดำรงอยู่ของระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน (ระบบซอส์) ถึงแม้จะมีการจ้างแรงงานเพื่อการผลิตในชุมชนเพิ่มขึ้นก็ตามหรือการละหมาดร่วมกันของชาวบ้านทั้งชุมชนในวันศุกร์ การช่วยเหลือกันในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะเกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ หรือเกิดลัทธิความเชื่อแบบใหม่ ๆ จนถึงกับมีคนบางคนแยกออกไปทำการละหมาดเฉพาะกลุ่มตน (นิกายศาสนาใหม่ ชื่อ "วาหะบี") แต่สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงรากฐานความคิดของชุมชนมุสลิมส่วนรวม เราอาจกล่าวได้ว่าค่านิยมของศาสนาอิสลามได้ช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงแบบทุนนิยมสมัยใหม่กับอีกด้านหนึ่งคือสังคมเกษตรที่เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเอาไว้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบบความมั่นคงในชีวิตของชุมชนมัตตานีไม่ได้ถูกทำลายไปอย่างง่ายดายเหมือนชุมชนชาวไร่คนอื่น ๆ กระแสความขัดแย้งในจิตใจที่จะนำไปสู่การลุกขึ้นต่อต้านหรือแสดงความไม่พอใจอย่างรุนแรงต่ออำนาจรัฐจึงไม่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ ส่วนครัวเรือนที่ขาดแคลนปัจจัยทางการผลิตที่จำเป็น เช่น ที่ดิน ทำให้ต้องเผชิญกับความยากลำบากในชีวิตเพิ่มมากขึ้นกว่าคนที่มียปัจจัยพร้อม แต่ทางออกของพวกเขาเหล่านี้คือพยายามรักษาระดับการยังชีพของตนเองเอาไว้ ด้วยการทำงานอดิเรกจ่ายแรงงานส่วนเกินในครัวเรือนของตนไปทำงานทดแทนทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เพื่อให้มีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามลดการบริโภคในครัวเรือนให้อยู่ในระดับต่ำที่สุดถึงแม้จะต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนเพียงใดชาวบ้าน

ในชุมชนก็เลือกที่จะทำงานในภาคการเกษตรภายในชุมชนของตนเองหรือชุมชนใกล้เคียงที่ตนเองคุ้นเคยมากกว่าการเลือกออกไปทำงานนอกภาคการเกษตรภายนอกชุมชนซึ่งตนไม่มีความคุ้นเคย

อย่างไรก็ตามผลจากการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบดั้งเดิมไปสู่การผลิตสมัยใหม่ หรือผลิตเพื่อการค้ามากขึ้นได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบค่านิยมในชุมชนหลายประการ เช่น จากเดิมชาวบ้านจะยกย่องคนที่มีที่นาว่าเป็นคนมีหน้ามีตาในสังคม และจะมีพรรคพวกบริวารในสังกัดของตนเอง แต่เมื่อการปลูกยางพาราซึ่งรายได้ในรูปของเงินสดมากกว่าการทำงานจึงกลับกลายเป็นว่าผู้ที่ชาวบ้านให้การยกย่องกลายเป็นเจ้าของสวนยางแทน เป็นต้น

ปัจจัยเหล่านี้สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาของ Julian Steward (1967) ซึ่งเสนอไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระดับชาติย่อมมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชาวไร่นานานในท้องถิ่นต่าง ๆ เนื่องจากสังคมเหล่านี้ไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะมีระดับมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ที่สำคัญคือ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนั้น ๆ ส่วนผลจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยจะมีผลให้ปัจเจกบุคคลในชุมชนมีแนวโน้มที่จะแสวงหาผลกำไรส่วนบุคคลมากขึ้นด้วย เกิดเป็นความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมซึ่งเดิมเน้นในเรื่องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไปสู่การแสวงหากำไรมากขึ้น แต่ตราบดีที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนยังรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ เมื่อนั้นการเปลี่ยนแปลงก็ยังไม่เกิดขึ้นรวดเร็วนัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้วิจัยยังมีความวิตกอยู่ว่าชุมชนปัตตานีจะสามารถต้านทานกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้นานซักเพียงใด ถึงแม้ว่าจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะแสดงให้เห็นว่าชุมชนปัตตานีแห่งนี้จะมีกระแสวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง แต่จะเป็นไปได้หรือที่กระแสวัฒนธรรมชุมชนจะสามารถต้านกระแสทุนนิยมได้ เพราะในขณะที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาอยู่นี้ได้ปรากฏภาพว่าชุมชนชาวไรนามุสลิม หลาย ๆ แห่งในพื้นที่จังหวัดปัตตานีกำลังประสบกับการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่หนึ่ง ชุมชนชาวประมงบ้านทิวสน บ้านทิวสนเป็นชุมชนของชาวไรนามุสลิมที่ประกอบอาชีพด้านประมงพื้นบ้าน มีที่ตั้งอยู่ติดกับเขตเทศบาลเมืองปัตตานี ดังนั้นจึงรับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรุนแรง ประกอบกับจำนวนทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลซึ่งเป็นพื้นฐานของอาชีพของพวกเขาลดปริมาณลงอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากการใช้เครื่องมือสมัยใหม่มาจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากมายแต่ขณะเดียวกันก็ทำลายระบบนิเวศน์วิทยาทางทะเลไปด้วยทำให้ชาวประมงพื้นบ้านที่หากินตามชายฝั่งได้รับความยากลำบากในการประกอบอาชีพมากยิ่งขึ้น และจากการที่มีที่ตั้งอยู่ติดกับเขตเมืองจึงเกิดการรุกเข้ามาของบรรดานายทุนและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่าเข้ามากว้านซื้อที่ดินในชุมชนกันเป็นจำนวนมาก พื้นที่บางส่วนที่เคยเป็นสถานที่ทำนาปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปเป็นบ้านจัดสรร มีคนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวอย่างขนานใหญ่เพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว เกิดอาชีพใหม่ ๆ ความคิดและทัศนคติในชีวิตแบบใหม่ ๆ และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบการช่วยเหลือพึ่งพิงกันภายในชุมชนสลายไปโดยสิ้นเชิง (จากกรณีศึกษาของ ผศ.ระวีวรรณ ชุ่มพฤกษ์ าน ระวีวรรณ ประจวบเหมาะ ,2536)

ตัวอย่างที่สอง บ้านดาโต๊ะ อาเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นบ้านของชุมชนชาวประมงชายฝั่ง เช่นกันซึ่งได้รับผลกระทบจากการที่นายทุนใช้เรืออวนรุนเข้ามาจับปลาใน

พื้นที่ สร้างความเสียหายต่อนิเวศน์วิทยาชายฝั่งอย่างมาก ชาวบ้านไม่สามารถจับสัตว์น้ำให้เพียงพอการเลี้ยงชีพได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้หญิงจึงต้องเลือกที่จะออกมารับจ้างเป็นสาวโรงงานผลิตอาหารทะเลในเขตเมืองปัตตานี (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2536)

ตัวอย่างที่สาม บ้านบาราเฮาะ เขตอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ชุมชนแห่งนี้ยังชีพด้วยการประกอบอาชีพด้านการทำนา และเพาะปลูกเล็ก ๆ น้อย ๆ ต้องประสบปัญหาเนื่องจากสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาลจากพื้นที่ซึ่งเคยทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ปัจจุบันทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตที่ได้ก็ลดจนวนลงเกิดปัญหาการว่างงาน ผลักดันให้คนหนุ่มสาวเลือกเข้าไปทำงานรับจ้างในเขตตัวเมืองกันมากขึ้น (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2536)

จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าชัดเจนอย่างหนึ่งว่าอิทธิพลของระบบทุนนิยมได้เข้ามามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมืองมากขึ้นจะเห็นได้ว่าชุมชนที่มีที่ตั้งอยู่ใกล้กับเขตตัวเมืองและเป็นพื้นที่ซึ่งมีพื้นที่สำหรับทำการผลิตน้อย (ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีทางเลือกน้อยลง) จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะหากเป็นชุมชนที่ชาวบ้านยังชีพด้วยการทำการประมงด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะทำให้ตัวเลือกของชาวบ้านที่จะปรับตัวลดน้อยลง ทางออกในการปรับตัวจึงมักจะออกมาเป็นการรับจ้างขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นทางเลือกที่เปิดสำหรับพวกเขาในสถานการณ์เช่นนั้น แต่สำหรับกรณีของชุมชนชาวไรนาที่อยู่ห่างจากเขตตัวเมืองใหญ่หรือเขตอุตสาหกรรม และยังคงเป็นพื้นที่สำหรับการผลิตซึ่งยังไม่ถูกรุกเข้ามากว่านซื้อจากนายทุนภายนอกมากนักจะยังคงดำรงสภาพของชุมชนไว้ได้ระดับหนึ่ง โดยอาศัยแรงเสริมจากวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของชุมชนตนเอง ตัวอย่างเช่นชุมชนบ้านน้ำดำ ต. พิเทน เขตอำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเหนียวแน่นของวัฒนธรรมชุมชนได้ กรณีนี้เกิดจากการที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) จะเข้าไปจากท่าอ่าง เก็บนํ้าในเขตพื้นที่ดินพรุซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ และทำนาในบางฤดูกาล และบางส่วนเป็นสุสานของบรรพบุรุษ แต่ทางราชการถือว่าสถานที่ซึ่งเป็นพรุเหล่านี้ถือเป็นที่ดินของหลวง และมีมุมมองที่ต่างกับชาวบ้านคือมองว่าการเข้าไปทำอ่างเก็บนํ้าเป็นการเข้าไปพัฒนาให้เกิดความเจริญ จากมุมมองที่ต่างกันได้นำไปสู่ความขัดแย้งและต่อต้านโครงการนี้โดยชาวบ้านไม่ต้องการให้ชาวบ้านเข้าไปเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ซึ่งพวกเขา

เขาอยู่มาตั้งแต่รุ่นปู่ตายาย การคัดค้านโครงการของทางราชการครั้งนี้รุนแรงเพิ่มขึ้นทุกขณะ การต่อสู้ของชาวบ้านกระทำโดยอาศัยวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือ เช่นจัดให้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านมุสลิมในชุมชน และจากชุมชนใกล้เคียงเพื่อร่วมละหมาดสาบแช่งผู้รุกราน (ละหมาดอ้ายต) จนในที่สุดทางเจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัดต้องเข้ามาสั่งการให้ยุติโครงการดังกล่าวไปก่อนจนกว่าจะสามารถพูดจกกับชาวบ้านให้เข้าใจและเห็นประโยชน์ของโครงการ

อีกตัวอย่างหนึ่งคือกรณีหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านที่บ้านบางราพา ม.5 ต. ท่ากาซา อ. หนองจิก จังหวัดปัตตานีที่ราษฎรส่วนใหญ่นประกอบอาชีพเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยหากินอยู่ท้องทะเลในเขตหน้าหมู่บ้านของตนเอง แต่เมื่อถูกนายทุนจากต่างถิ่นนำเรืออวนลากลักลอบเข้ามาลากสัตว์น้ำในเขตชุมชนของตนทำให้บริเวณนี้วิทยาทกทำลาย ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลง ชาวบ้านจึงรวมตัวกันทำปะการังเทียมเพื่อรักษาสภาพนิเวศน์ของชายฝั่งหน้าหมู่บ้านของพวกเขาอันเป็นทางเลือกที่จะทำให้พวกเขาสามารถยังชีพจากการทำประมงชายฝั่งเอาไว้ได้เช่นเดิม และมีการรวมพลังทั้งจากภายในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อกดดันให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหันมาสนใจและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง เป็นต้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าในส่วนของชุมชนชาวไร่ นาที่ตั้งอยู่ห่างจากเขตเมืองใหญ่ หรือเขตอุตสาหกรรมจะยังมีทางเลือกสำหรับการปรับตัวมากกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมือง ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากอิทธิพลของระบบทุนนิยมยังไม่รุกเข้าไปทำลายความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน อีกทั้งวัฒนธรรมของชุมชนยังสามารถทำหน้าที่ของมันได้ดีอยู่

ในความเห็นของผู้วิจัย เมื่อมองถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตของชุมชนชาวไร่ นาปัตตานี ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับว่า อิทธิพลจากระบบทุนนิยมภายนอก และการขยายตัวของอำนาจและกลไกของรัฐที่จะรุกเข้ามาภายในชุมชนขณะเดียวกันจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและขีดจำกัดทางนิเวศน์วิทยาจะส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชนจะเป็นไปอย่างสอดคล้องสมดุลย์ได้มากน้อยแค่ไหนโดย เฉพาะกรณีการเพิ่มของจำนวนประชากรที่นับวันแต่จะเพิ่มมากขึ้นขณะที่พื้นที่สำหรับการผลิตมีจำนวนจำกัด ปัจจัยด้านนี้อาจจะเกิดขึ้นและมีโอกาสมากกว่าการที่นายทุนจากภายนอกจะรุกเข้ามาในชุมชนชุมชนชาวไร่ นาปัตตานีเสียอีก (เพราะชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากเขตเมืองและอุตสาหกรรมดังนั้นจึงไม่อยู่ในเป้าหมายของกลุ่มทุนที่เข้ามาสนใจพัฒนาพื้นที่ตรงนี้เหมือน

อย่างชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมือง อย่างมากหากจะเป็นไปได้ก็คงแค่เพียงเข้ามาซื้อที่เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเท่านั้น อย่างไรก็ตามความสามารถที่จะดำรงเอกลักษณ์และความสามารถในการปรับตัวให้รอดได้โดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือกันและกันภายในชุมชน เช่นที่เป็นอยู่ทั่วไปอีกนานแค่ไหนยอมขึ้นอยู่กับว่า เพราะนี่เป็นโอกาสที่เป็นทางเลือกสำหรับการปรับตัวของชาวบ้านมีอยู่น้อยแค่ไหน นั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย